

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Hugvísindadeild

Móðurmálið mitt!

Er nauðsynlegt fyrir börn að hafa sterkt móðurmál?

Ritgerð til B.A.-prófs

Hafdís María Tryggvadóttir

Júní 2008

Háskóli Íslands
Hugvísindadeild
Bókmenntafræði- og málvíssindaskor

Móðurmálið mitt!

Er nauðsynlegt fyrir börn að hafa sterkt móðurmál?

Ritgerð til B.A.-prófs í táknmálsfræði

Hafdís María Tryggvadóttir
Kt.: 071179-5169

Leiðbeinandi: Rannveig Sverrisdóttir
Júní 2008

Ágrip

Markmið þessarar ritgerðar er að skoða hvort nauðsynlegt er fyrir tvítyngd börn og börn almenntað hafa sterkt móðurmál. Kenningar og skilgreiningar á móðurmáli eru ræddar og það að ekki geti allir lært móðurmál (fyrsta mál) sitt frá foreldrum sínum t.d. margir heyrnarlausir. Farið er yfir kenningar um máltöku barna og það hve ólíkar aðstæður heyrnarlausra barna eru miðað við heyrandi, þegar kemur að því að læra fyrsta mál, því flest heyrnarlaus börn eru alin upp hjá heyrandi foreldrum. Þá er rætt um hvort börn verði að læra tungumál fyrir ákveðinn aldur.

Fjallað er um tvítyngi, mismunandi skilgreiningar á tvítyngi og tvítyngi heyrnarlausra og þá staðreynd að heyrnarlausir verða að læra annað mál en táknmál ætli þeir sér að læra að lesa og skrifa. Dæmi er tekið um hvernig fer fyrir menntun heyrnarlausra ef ekki er byggt á táknmáli, en þá er árangurinn námsins ekki viðunandi. Því næst er áhersla á táknmálskennslu skoðuð í skólanámsskrám. Rætt er hvað þurfi að varast í kennslu heyrnarlausra t.d. að blanda ekki táknmáli og íslensku saman. Staða táknmáls í samfélaginu er rædd, það að táknmál sé ekki viðurkennt sem móðurmál heyrnarlausra og áhrif bess. Að lokum tek ég dæmi um börn sem hafa ekkert móðurmál, daufblind börn sem eiga erfitt með að öðlast móðurmál og dæmi um heyrnarlaust barn sem er án sterks móðurmáls. Niðurstöður þessarar rannsóknar minnar eru að það er nauðsynlegt fyrir börn að hafa sterkt móðurmál/fyrsta mál, hvort sem það er táknmál eða raddmál. Fyrsta mál er undirstaða náms bæði tungumálanáms og almenns náms. Ég kemst að þeirri niðurstöðu að nauðsynlegt er fyrir börn að læra sitt fyrsta mál snemma en að fólk geti lært sitt annað mál hvenær sem er.

Yfirlit

Ágrip.....	1
Yfirlit	2
Inngangur	3
Táknmál.....	4
Móðurmál.....	4
Máltaka barna	7
Máltaka heyrnarlausra barna.....	9
Tvítyngi.....	11
Tvítyngi heyrnarlausra	13
Áherslur í skólakerfinu.....	15
Staða táknmáls í samféluginu	17
Án móðurmáls	18
Niðurstöður.....	21
Heimildaskrá.....	23

Inngangur

Mikið hefur verið rætt og ritað um tungumál frá ótal hliðum og hefur sú umræða verið lengi í gangi. Í dag er mikill fjöldi af tvítyngdum og fjöltyngeum börnum á Íslandi. Þessi börn hafa tvö eða fleiri móðurmál. Þau hafa mismunandi bakland og aðstæður þeirra eru án efa mjög misjafnar. Það virðist sem samfélag okkar sé nú loksins að átta sig á að þessi staða er komin til að vera. Með auknum búferlaflutningum milli landa og opnari atvinnusvæðum er ólíklegt að Íslendingar upplifi aftur þá tíma að börn í skólam landsins tali nær eingöngu íslensku.

Það sem mig langar að skoða í þessari ritgerð er hvort nauðsynlegt sé fyrir tvítyngd eða fjöltyngeð börn að hafa sterkt móðurmál. Skiptir það máli fyrir börn að hafa eitt (eða fleiri) tungumál sem er mjög sterkt? Getur verið að sterkt móðurmál styðji önnur tungumál sem börnin læra síðar? Purfa börn að læra tungumál fyrir ákveðinn aldur til að ná tökum á því eða geta þau lært tungumál hvenær sem er? Allt þetta kem ég til með að skoða það út frá heyrnarlausum. Það er mín skoðun fyrirfram að til þess að byggja upp sterkt mál síðar verði móðurmálið að vera traust, en hvort það reynist rétt kemur í ljós.

Ég byrja á að ræða um hvað táknmál eru og því næst hvað sé móðurmál. Ég kem til með að ræða kenningar um máltöku barna og hvað sé sérstakt við máltöku heyrnarlausra. Því næst fjalla ég um tvítyngi bæði almennt og tvítyngi heyrnarlausra. Þá skoða ég hvaða áherslur eru í skólakerfinu, hver staðan sé í kennslu heyrnarlausra í dag og hver staða táknmálsins sé í samfélagini. Því næst langar mig til að taka öfgakennd dæmi um stöðu þeirra barna sem ekki hafa sterkt móðurmál. Að lokum set ég fram þær niðurstöður sem ég túlka úr vinnu við þessa ritgerð. En ég byrja á að skilgreina táknmál.

Táknmál

Táknmál eru mál sem heyrnarlausir tala um allan heim og líta á sem sín móðurmál. Táknmál eru töluð með höndum, svipbrigðum og hreyfingum andlits, munns og líkama. Þeir sem tala táknmál skynja það með sjón. Táknmál eru sjálfsprottin mál sem verða til vegna þarfa heyrnarlausra að hafa samskipti við aðra. Táknmál eru ekki tilbúin mál, hvorki kennrarar né túlkar bjuggu til táknmálin, heldur eru þau náttúruleg og fullgild mál sem lúta þeim sömu lögmálum og önnur náttúruleg mál. Táknmál eru lifandi mál sem breytast mjög hratt. Ástæða þess gæti verið að táknmál hafa ekki ritmál og þau eru ekki viðurkennd sem móðurmál heyrnarlausra. Þess vegna er hvergi til staðlað táknmál. Táknmál eru ekki alþjóðleg heldur hefur hvert land sitt táknmál, (Svandís Svavarsdóttir 2001). Í táknmálum eru til orð yfir allt sem fyrir augu ber og hægt að útskýra allt á táknmáli sem hægt er að útskýra með tungumáli.

„Sumir halda að táknmál sé bara teikningar út í loftið, mál þar sem aðeins er hægt að tala um áþreifanlega hluti eins og hús, tré og blóm. Þetta er ekki rétt. Á táknmáli er hægt að tala um hvaðeina, tilfinningar og trúarbrögð, heimspeki og stjórmál“
(Svandís Svavarsdóttir 2001).

Móðurmál

Móðurmál er hugtak sem flestir þekkja og telja sig sjálfsagt geta útskýrt á einfaldan hátt. Ef orðið móðurmál er skoðað er auðvelt að draga þá ályktun að móðurmál sé það mál sem barn lærir frá móður eða föður. Það er ekki alröng niðurstaða, því líklega er það þannig í flestum tilfellum þar sem flestir læra jú mál sitt af foreldrum sínum.

Ef skilgreiningar á orðinu móðurmál eru skoðaðar betur kemur í ljós að þetta er ekki svona einfalt. Í íslenskri orðabók er móðurmál skilgreint sem:

„mál sem e-r hefur lært sem barn og er alin upp við; ríkismál í heimalandi e-s: móðurmálskennsla“ (íslensk orðabók 2002).

Þessi skilgreining orðabókarinnar er ágæt en er ekki rétt í öllum tilvikum. Flest heyrnarlaus börn eru til að mynda alin upp hjá heyrandi foreldrum. Það gerir það að verkum að heyrnarlaus börn eiga erfitt með að læra „móðurmál“ sitt, táknmálið, frá foreldrum sínum. Það er einnig erfitt fyrir þau að læra móðurmál foreldranna, þar sem það er raddmál og börnin heyrnarlaus.

Meðal þeirra fræðimanna sem endurskilgreint hafa móðurmálshugtakið er Tove Skutnabb-Kangas. Hún telur að nóg sé að líta á aðstæður heyrnarlausra til þess að sjá að gamla skilgreining orðsins móðurmál standist ekki. Þá telur hún telur að til þess að hægt sé að fjalla um tvítyngi og þá ekki síst aðstæður heyrnarlausra barna, sé ekki bara gott heldur nauðsynlegt að endurskilgreina móðurmálshugtakið. Skutnabb-Kangas segir að hægt sé að skilgreina móðurmál út frá eftirfarandi viðmiðum:

1. Uppruni. Sem stendur fyrir það mál sem viðkomandi lærir fyrst.
2. Samsvörun. Hvaða tungumál viðkomandi finnst hæfa sér best og einnig hvaða tungumál öðrum finnst hæfa viðkomandi best.
3. Hæfni. Hvaða tungumál kann viðkomandi best.
4. Notkun. Hvaða tungumál notar viðkomandi mest (Skutnabb-Kangas 1994, 140).

Skutnabb-Kangas ræðir um þessi viðmið og rökstyður þau vel. Hún telur mögulegt fyrir einstakling að hafa mismunandi móðurmál allt eftir því hvaða viðmið er notað. Hún telur að til þess að mál geti talist móðurmál einhvers þurfi það ekki að uppfylla öll viðmiðin fjögur heldur sé nægilegt að mál uppfylli einungis eitt þessara viðmiða til þess að teljast móðurmál. Til rökstuðnings tekur hún dæmi um heyrnarlausen einstakling, sá heyrnarlausi samsvarar sig best við táknmál en verður oftast að nota önnur mál vegna þess að fæstir kunna táknmál. Þó gæti verið, segir hún, að sá heyrnarlausi telji raddmál vera sitt móðurmál, en aðrir telji að það sé táknmál. Þannig fer það allt eftir því hvaða skilgreining er notuð hvert móðurmál viðkomandi er. Skutnabb-Kangas segir að þar sem flest heyrnarlaus börn eigi heyrandi foreldra þá eigi hefðbundna skilgreiningin á móðurmáli ekki við.

Heyrnarlaus börn læra táknmál ekki fullkomlega af foreldrum sínum heldur af öðrum heyrnarlausum, en þrátt fyrir það er líklegt að þau velji táknmál sem sitt fyrsta mál. Skutnabb-Kangas telur einnig að það sé hægt að hafa tvö eða fleiri móðurmál þegar tekið er tillit til allra áðurnefndra atriða. Þannig gæti barn sem alið er upp við bæði táknmál og raddmál verið jafn fært í málunum, en notað þau jafnt og samsvarað sig við bæði tungumálin. Skutnabb-Kangas telur að með tilliti til viðmiðanna fjögurra sé mögulegt fyrir einstakling að breyta um móðurmál og það jafnvel oft um ævina, þótt uppruninn breytist ekki. Þá telur hún að hægt sé að nota þessa viðmið þegar rætt er um málmannréttindi (Skutnabb-Kangas 1994:140-143).

Kenningar Dan I. Slobin (1996:70) um áhrif móðurmáls eru einnig mjög áhugaverðar. Slobin segir frá rannsókn sem gerð var á ungum börnum með ólík móðurmál. Rannsóknin fólst í því að börn voru fengin til þess að segja frá því hvað var að gerast á tveimur myndum. Síðar voru frásagnirnar barnanna greindar með það að markmiði að athuga hvort einhver munur væri á þeim milli ólíkra tungumála.

Niðurstöður Slobins voru þær að tungumál barnanna réðu því hvað fram kom í sögunum, það er að segja það fór eftir því hvernig málfræðileg uppbygging tungumálsins var frá hvaða sjónarhorni saga barnanna var sögð. Því dregur hann þá ályktun að tungumálið hafi með orðaforðanum og málfræðinni áhrif á það hvernig við hugsum. Samkvæmt því erum við ekki bara að læra að tala þegar við lærum móðurmálið heldur einnig að læra að hugsa á ákveðinn hátt. Þó að Slobin hafi verið að bera saman ólík raddmál þá tel ég að þetta eigi líka við um táknmál, þar sem táknmál hafa einnig sína málfræði og sérstöku uppbyggingu. Kenningar Slobins samræmast ekki skoðunum Skutnabb-Kangas um að einstaklingar geti skipt oft um móðurmál um ævina, því samkvæmt Slobin hefur málið það mikil áhrif á okkur að það stýrir því hvernig við hugsum. Slobin rökstyður þessa kenningu sína enn frekar með því að nefna hvernig það mál sem við lærum í bernsku hefur áhrif á þau mál sem við lærum seinna á ævinni. Hann talar um að sú reynsla og æfing sem við fáum í móðurmálinu í bernsku hafi ótrúlega lengi áhrif á það hvernig okkur gengur að læra ný tungumál. Pannig eigi til að mynda Tyrkir erfiðara með að læra spænsku en Englendingar vegna þess hve ólík tungumál tyrkneskan og spænskan eru (Slobin 1996, bls:89). Þegar tekið er mið af kenningum Skutnabb-Kangas og Slobin er hægt að draga þá ályktun að hefðbundna kenningin um að móðurmál sé eitthvað sem lært er af foreldrum sé ekki góð þegar fjalla á um móðurmál í dag.

Muriel Saville-Troike hefur sett fram kenningar um ákveðin aldursmörk þegar kemur að því að læra tungumál. Saville-Troike segir um tungumál að þau séu kerfisbundin og táknræn. Orðin hafi skýra merkingu en hvernig þeim er raðað saman verður einnig að vera samkvæmt reglum tungumálsins. Saville-Troike segir að tungumál séu einnig félagsleg og að innan hvers máls sé orðaforði sem málsamfélagið þarf á að halda og að málið sé lýsandi fyrir málsamfélagið (Saville-Troike, 2006:32). Allt þetta þarf barn að læra til þess að verða fullfært í móðurmáli sínu. Saville-Troike telur að eftirtalin atriði séu sameiginleg máltöku móðurmála:

- Börn um allan heim læra tungumál á sama aldi og á svipaðan hátt.
- Um 5-6 ára eru börn búin að ná málfræði og hljóðkerfisfræði í móðurmáli sínu.
- Börn geta búið til sögur sem eru ólíkar þeim sögum sem þau hafa áður heyrt. Sögurnar eru reyndar yfirleitt ólíkar þeim sem börnin hafa heyrt áður.
- Það eru ákveðin aldurstakmörk á móðurmáli, það er að segja ef börn hafa ekki lært móðurmálið fyrir ákveðinn tíma þá nái þau aldrei fullkomnu valdi á málinu.
- Það er ekki tengt greind hversu góðu valdi börn ná á málinu (Saville-Troike, 2006:13-14).

Þessi kenning er einföld, aðgengileg og samkvæmt Saville-Troike á hún við flest mál og flestar aðstæður. Það eru fleiri sem eru sammála kenningu Saville-Troike um að börn verði að læra mál fyrir ákveðinn aldur. Til rökstuðnings eru tekin dæmi um börn sem hafa ekki fengið að læra tungumál fyrr en þau voru stálpuð eða unglingar. Þekkt dæmi um það er Genie. Genie var læst inni í herbergi frá um 20 mánaða aldri til 13 ára aldurs og töluðu foreldrar hennar ekkert við hana. Þegar Genie fannst kunni hún ekkert að tala en með tímanum lærði hún smám saman eithvað að tala. Þegar síðast var athugað hvernig málþroski hennar var miðað við jafnaldra var hún langt á eftir þeim í málþroska. Ekki er vitað hvernig málþroski Genie er í dag (Aldís Guðmundsdóttir 1997:219). Hvort Genie er svona langt á eftir í málþroska vegna þess hvað hún var gömul þegar hún byrjaði að læra að tala eða vegna þess hversu illa farin hún var eftir að hafa verið lokuð inni, vitum við ekki.

Ekki eru allir sammála því að börn verði að vera búin að læra mál fyrir ákveðinn aldur. François Grosjean telur til að mynda að þetta sé þjóðsaga sem ekki standist. Grosjean tekur dæmi sem hann telur afsanna það að börn verði að vera ung til þess að læra tungumál og vísar í fleiri rannsóknir því til stuðnings (Grosjean 2001:192).

Mjög margir fræðimenn fjalla um móðurmál og nálgast það frá mismunandi hliðum. Ég hef hér kynnt brot af þeim kenningum sem fjalla um það hvernig móðurmálið er skilgreint og hve mikil áhrif það er talið hafa á okkur. Þegar fjallað er um fyrsta mál heyrnarlausra, táknmál, er villandi að tala um það sem móðurmál því eins og áður kom fram læra heyrnalausir táknmálið ekki fullkomlega af foreldrum sínum. Því ætla ég hér eftir að tala um táknmálið sem fyrsta mál heyrnarlausra.

Í næsta kafla mun ég fjalla um hvernig börn fara að því að læra móðurmálið, fyrst verður talað um máltöku barna almennt og síðan litið á sérstöðu heyrnarlausra barna í máltöku.

Máltaka barna

Áður en fjallað verður um máltöku barna er rétt að líta á hvað máltaka er. Sigríður Sigurjónsdóttir skilgreinir máltöku á eftirfarandi hátt:

„Hugtakið MÁLTAKA er notað um það ferli þegar börn tileinka sér móðurmál sitt í æsku. Þegar talað er um máltöku barns er átt við það að barnið sé að læra sitt fyrsta mál. Síðar á lífsleiðinni leggja margir stund á formlegt tungumálanám og þá er talað um málnám annars máls“ (Sigríður Sigurjónsdóttir 2001).

Málþroski barna er í eðli sínu samfelldur og eins hjá flestum börnum. Fyrst eftir fæðingu grætur barnið bara, svo fer það að hjala og greina hljóð. Því næst fer

barnið að mynda sérhljóð, samhljóð og tengja saman atkvæði. Atkvæðin verða að orðum og orðin fara að mynda setningar, fyrst tveggja orða setningar en svo verða þær smátt og smátt flóknari (Sigíður Sigurjónsdóttir 2001). Þess má geta að heyrnarlaus börn fara í gegnum sama ferli á táknmáli (Lane o.fl. 1996:45, Fromkin o.fl. 2003:372).

Eins og áður kom fram telur Slobin, að móðurmálið gefi okkur ekki bara hæfileikann til þess að tjá okkur heldur hafi það einnig áhrif á það hvernig við hugsum (Slobin 1996). Ef það er rétt hjá honum, er ljóst að málið hefur gríðarleg áhrif á okkur. Prátt fyrir það tel ég að fáir velti því fyrir sér hve mikilvægt er að hafa gott vald á móðurmálinu. Foreldrar kenna börnum sínum að tala og leiðréttu þau ef þau tala vitlaust. Það að börn læri blæbrigði málsins og hafi fjölbreyttan orðaforða er einnig nauðsynlegt. En hvernig fara börn að því að læra málið? Það er erfitt að rannsaka hvernig börn læra móðurmál sitt og það hafa í gegnum tíðina verið uppi margar kenningar um það eins og áður var nefnt og ég kem ekki til með að kynna nema örfáar hér.

Áður var talið var að börn lærðu með því að herma eftir því sem þau heyra, en í dag er talið að það að læra málið sé flóknara en svo að börn einungis hermi eftir því sem þau heyra. Rökin fyrir því eru meðal annars að börn geta myndað setningar sem þau hafa aldrei áður heyrт og sagt sögur sem eru ólíkar þeim sem þau hafa áður heyrт (Fromkin o.fl. 2003:343).

Áður fyrr var einnig talið að með því að leiðréttta börn þegar þau tala væri hægt að kenna þeim rétt mál. Hins vegar er hægt að mynda setningar á óendanlega marga vegu svo ekki er hægt að kenna hvernig hver einasta setning er rétt sett fram (Fromkin o.fl. 2003:345).

Í dag er sú kenning vinsælust að það sé börnum eðlilegt að læra tungumál, það sé innbyggt í börn líkt og að stækka (Fromkin o.fl. 2003:347). Með því er átt við að þegar börn heyri mál sé það þeim eðlilegt og ósjálfrátt að safna upplýsingum um orð, merkingu og málfræði og læra sjálf að nýta það sem þau heyra og sjá. Oft er þetta kallað algildamálfraði (Universal grammar), það er að segja þessi hæfileiki allra barna til að læra móðurmál sitt. Rökin með þessari tilgátu eru að menn kunna að lokum mikið meira í máli sínu en þeim er kennt.

Hvort börn verða að vera búin að læra mál fyrir ákveðinn aldur er umdeilt eins og áður var rætt, en hjá Sigríði Sigurjónsdóttur kemur fram að:

„Forsenda eðlilegrar málþoku er að barn heyri tungumál talað í umhverfi sínu þegar það er á ákveðnum aldri. Talað er um markaldur¹ í málþoku og er þá átt við tímabilið frá fæðingu og fram að kynþroska. Rannsóknir sýna að barn verður að læra

¹ Hér víssar Sigríður Sigurjónsdóttir í Lenneberg, Eric. 1967. *Biological Foundations of Language*. Wiley, New York.

móðurmál sitt á þessum markaldri annars er ekki hægt að segja að það hafi neitt mál að móðurmáli. Þegar barn er á málþökuskeiði lærir það móðurmál sitt svo til sjálfkrafa en þegar fólk kemst ekki í kynni við tungumál fyrr en eftir að kynþroskaaldri er náð, þá á það erfitt með að ná valdi á málfræði þess, og sumum reynist það óvinnandi vegur“ (Sigríður Sigurjónsdóttir 2001).

Hér hefur verið rætt um nokkrar kenningar sem fjalla um máltöku barna almennt. Hér á eftir ætla ég að líta á hver sérstaða heyrnarlausra barna er þegar kemur að máltöku.

Máltaka heyrnarlausra barna

Málþroski heyrnarlausra barna er mjög líkur málþroska heyrandi barna. Heyrnarlaus börn gráta fyrst líkt og heyrandi börn, þau hjala á táknumáli og læra að greina tákna. Því næst læra þau að mynda tákna, tveggja tákna setningar og síðar geta þau myndað flóknari setningar (Fromkin o.fl. 2003:372). Þessi ferill er sá sami og hjá heyrandi börnum, það er að segja hjá þeim heyrnarlausu börnum sem alin eru upp hjá heyrnarlausum foreldrum. Staðreyndin er hins vegar sú að flest heyrnarlaus börn eru alin upp hjá heyrandi foreldrum og eru því ekki að læra fyrsta mál sitt við bestu mögulegu aðstæður. En þær eru að mati Skutnabb-Kangas (1994:142) ef foreldrarnir, samfélagið og skólanir hefðu öll táknumál sem fyrsta mál.

Það er ekki staða heyrnarlausra en þrátt fyrir það þarf barn að heyra málid talað, eða í tilviki heyrnarlausra barna sjá það táknað til þess að geta lært það. Börn þurfa að heyra og í tilviki heyrnarlausra barna sjá, meira en bara því sem er beint að þeim. Að hlusta á fullorðna tala saman og að heyra villur og mismæli er alveg jafn mikilvægt og það mál sem er rétt og snýr beint að barninu (Fromkin o.fl. 2003:348).

Allt þarf að haldast í hendur og allt þarf barn að læra til þess að verða fullfært í málinu. Það sem ofast er vandi heyrnarlausra barna er að foreldrarnir eru ekki fullfærir í táknumáli. Flestir foreldrar í dag læra táknumál ef barn þeirra þarf á því að halda (Freeman 1988:121) en þeir læra það sem annað, þriðja eða fjórða tungumál. Hvort þeir eru orðnir of gamlir til þess að læra málid fullkomlega er umdeilt. Það að læra mál er meira en bara málfræði og því eru mörg atriði í málinu sem foreldrana skortir. Þeir hafa til dæmis ekki upplifað heim heyrnarlausra fyrr en farið er að læra táknumálið og sú félagslega upplifun skiptir miklu máli í tungumálanámi (Saville-Troike 2006:15). Því eru foreldrarnir að tala mál sem er ekki þeirra fyrsta mál og eru jafnvel að læra málid á sama tíma og börnin (Svandís Svavarssdóttir 2001).

Við þessar aðstæður er hætta á að börnin fari fram úr foreldrum sínum í færni táknumálsins. Það gæti verið vegna þess að börnum er eðlilegt að læra mál og

að sú færni glatast þegar við eldumst (Saville-Troike, 2006:17). Foreldramir tala sitt móðurmál og yfirlæra það sem þeir kunna í því máli yfir á það sem þeir læra í táknmálinu. Börnin hins vegar læra táknmál á forsendum táknmálsins auk þess sem það virðist sem börn geti almennt lært meira í málinu en þeim er kennt (Saville-Troike, 2006:21-22).

Heyrnarlaus börn sem alin eru upp hjá heyrnarlausum foreldrum standa á sama stað og heyrandi börn heyrandi foreldra, þegar kemur að því að sjá móðurmál sitt. Þau horfa á foreldra sína tala saman. Það er talað við börnin á táknmáli frá upphafi og þannig geta börnin lært málið við sömu aðstæður og heyrandi börn heyrandi foreldra læra sitt mál. Heyrnarlaus börn heyrnarlausra foreldra (stundum kallaðir „native signers“) sem talað hafa táknmál í 20 ár eða lengur standa mjög vel. Ef litið er á færni þeirra og hún borin saman við færni þeirra sem ekki hafa lært táknmál fyrr en síðar á ævinni er greinilegur munur á hópunum. Þeir sem læra málið seinna, en hafa þó talað það í að minnsta kosti 20 ár, standa verr að mjög mörgu leyti (Mayberry 1998:349-358). Niðurstöður rannsóknar Mayberry eru að þau börn sem eru heyrnarlaus og læra táknmál seint, eða eftir 8 ára aldur séu lélegri í málfræði táknmálsins og eiga það frekar til að misskilja heilu setningarnar (Mayberry 1998:349-358).

Staða heyrnarlausra barna sem eiga heyrandi foreldra sýnir að þau börn eiga í miklu meiri erfiðleikum með að læra táknmálið (Fromkin o.fl. 2003:374) og eftir því sem það dregst lengur að kenna þeim það því erfiðara verður það. Mayberry (1998:349-358) telur að þetta sé vegna þess að hjá heyrnarlausum börnum eru líkt og hjá heyrandi börnum aldursmörk á því að læra móðurmál. Eftir að þeim aldri er náð virðist sem það hafi varanleg áhrif á börnin og þau nái aldrei fullkominni færni í málinu.

Gerðar hafa verið margar rannsóknir á því hvernig heyrandi börn læra tungumál og eina af þeim gerðu Clark og Clark. Þar kom fram að hollensk börn sem horfðu á þýsku daglega í sjónvarpi lærdú enga þýsku (Aldís Guðmundsdóttir 1997:221, hún vitnar í Clark og Clark 1977:330). Ef ég leyfi mér að draga þá ályktun að það sama eigi við um táknmál og raddmál þá er ekki nóg að heyrnarlaus börn sjá táknmál í stuttan tíma til þess að verða fær í því heldur verður málinu að vera beint að þeim og höfða til þeirra reynsluheims.

Málfyrmyndir eru börnum nauðsynlegar og þær lifandi fyrirmynndir sem tala við þau. Hoiting og Slobin tala um að það sem heyrnarlaus börn þurfi sé náttúrulegt táknmál, ekki kerfi eins og tákna með tali, eða blanda af táknmáli og ensku (táknuð enska). Ef börnin fái táknmál geti þau lært flóknara mál og þróað það. Hins vegar ef þau læra tákna með tali eða lík kerfi, er erfitt að þróa málið, málþroskinn stöðvast og málið verður að bundnu kerfi en ekki náttúrulegu og lifandi tungumáli (Hoiting og Slobin

2002:268-277). Þörf barna til að læra mál og tjá sig virðist vera svo sterk að ef heyrnarlaus börn fá ekki kennslu í táknmáli, þá búa þau sér til svokölluð heimatákn til þess að geta tjáð hvað þau vilja og hvað ekki (Fromkin o.fl. 2003:374).

Hér að framan hefur verið rætt um hvernig talið er að málta barna sé og hvort málta heyrnarausra barna sé frábrugðin málþoku heyrandi barna. Börn sem geta lært fyrsta mál sitt af foreldrum frá upphafi virðast standa betur en þau börn sem eru ekki í þeirri aðstöðu eins og á við um heyrnarlaus börn heyrandi foreldra. Næst mun ég fjalla um hvað tvítyngi er og síðar fjalla ég um tvítyngi heyrnarlausra.

Tvítyngi

Á Íslandi hafa flestir eitt móðurmál, íslenskuna og teljast eintyngdir. Í heiminum er hins vegar meirihluti manna tvítyngdur. Það þýðir að meirihluti heimsins hefur fleiri en eitt móðurmál eða notar að staðaldri tvö eða fleiri tungumál (Grosjean 2001:1). Það eru margar ólíkar skilgreiningar á hverjir eru tvítyngdir og fræðimenn eru ekki sammála hver þeirra sé best. Almenningur telur oft að til þess að einhver geti talist tvítyngdur verði hann að kunna tungumál sín það vel að hann tali eins og eintyngdir einstaklingur og hafi því lært málín samhliða frá bernsku. Nú til dags gera fræðimenn hins vegar ekki svo strangar kröfur (Þórdís Gísladóttir 2004:146).

Skutnabb-Kankas hefur skilgreinnt tvítyngi á svipaðan hátt og hún skilgreinir móðurmál. Skutnabb-Kankas telur að til þess að teljast tvítyngdur þurfi viðkomandi að uppfylla eitt af fjórum viðmiðum:

1. Uppruni. Viðkomandi þarf að hafa lært og notað tvö mál frá upphafi.
2. Samsvörun. Viðkomandi finnst hann vera tvítyngdur og tilheyra tveim málsamfélögum og einnig það að öðrum finnst hann vera tvítyngdur.
3. Hæfni. Hér er átt við allt frá því að viðkomandi geti verið vera jafn fær í tungumálinum og eintyngdir til þess að hann kunni eitthvað í málinu.
4. Notkun. Viðkomandi geti notað bæði málín í daglegu lífi (Skutnabb-Kangas 1994:144 hún vitnar í Skutnabb-Kangas 1984:91).

Það eru ýmsar aðstæður sem gera það að verkum að fólk verður tvítyngt. Ef foreldrar barns hafa ólík móðurmál er möguleiki á að barnið verði tvítyngt, velji foreldramir að kenna barninu bæði tungumálin. Þegar fólk flytur búferlum milli landa er líklegt að það þurfi að læra nýtt tungumál og nota það daglega, en við þær aðstæður eru allar forsendur til staðar til þess að það fólk verði tvítyngt. Auk þess þarf fólk oft að læra annað tungumál til þess að geta menntað sig og þá getur einnig verið pólitískur þrýstingur sem verður til þess að fólk þarf að læra annað mál (Grosjean 2001:30). Sem sagt það er margt sem getur verið ástæða þess að fólk

verður tvítyngt, enda eru 3000 til 4000 tungumál í heiminum og inni í þeiri tölu eru ekki táknmál (Grosjean 2001:4).

Þó fólk sé tvítyngt þýðir það ekki að það noti málin jafnt, það er oft þannig að annað málið verður ríkjandi og oftast fer það eftir því hvort málið er meira notað í umhverfinu. Hjá börnum fer það eftir því hvort málið barnið heyrir meira hvort verður ríkjandi (Grosjean 2001:189). Það að vera tvítyngdur felur oft í sér að viðkomandi er hluti af tveim samfélögum og því getur hann séð heiminn frá tveimur og sjónarhornum (Grosjean 2001:271). Það er hins vegar möguleiki að sá tvítyngdi lendi á milli þeirra samfélaga sem hann tilheyrir og finnist hann þá tilheyra hvorugu samfélagini (Grosjean 2001:269).

Í gegnum tíðina hafa verið skiptar skoðanir á því hvort börnum sé hollt að vera tvítyngd eða hvort það valdi því að börnin nái ekki fullkomnum tökum á neinu máli. François Grosjean (2001:223) fjallar um að það hafi lítil sem engin áhrif á börn að vera tvítyngd, og sé það líklegast þar sem niðurstöður rannsókna á því í gegnum tíðina hafa verið mjög misvísandi.

Það er ýmislegt sem bendir til þess að ef börn fá ekki kennslu í öðru máli sínu í gegnum fyrsta mál þá lenti þau í miklum erfiðoleikum með að ná góðu taki á öðru málinu. Grosjean (2001:168) tekur dæmi um barn sem í fyrsta bekk grunnskóla var sett í skóla þar sem bara var töluð enska, bamið talaði hins vegar bara „haitian creol“, sem er kreolamál á Haiti. Barnið, sem var drengur, var í þrjá mánuði í skólanum og á þeim tíma náði hann sama og engum tökum á enskunni. Hann skildi ekki hvaða verkefni var verið að setja fyrir í skólanum og varð sífellt hlédrægari og óöruggari. Eftir þessa þrjá mánuði var strákurinn færður í skóla sem bauð upp á tvítyngistefnu og kennslu á móðurmáli drengsins. Eftir tvö ár í þeim skóla var drengurinn fyllilega tvítyngdur og sjálfstraust hans hafði aukist veruleg. Í þessu dæmi virðist sem það að hafa fengið að læra annað málið í gegnum fyrsta málid hafi skipt sköpum.

Petta dæmi er ekki eina dæmið sem bendir til þess að best sé fyrir börn að læra annað mál sitt í gegnum móðurmálið og Grosjean (2001) er ekki sá eini sem fjallar um þetta. Hér á landi hafa verið gefnir út bæklingar og stofnuð samtök (Móðurmál – Félag um móðurmálskennslu tvítyngdra barna) sem berjast fyrir því að börn fái að nota móðurmál sitt til þess að læra annað málið. Hjá flestum þeirra er lögð áhersla á að ekki megi hætta að kenna börnum á móðurmáli þeirra þó þau séu orðin það góð í öðru máli sínu að þau geti lært á því máli. Til dæmis telur Birna Arnbjörnsdóttir (2007:81) að með því að styrkja móðurmál barna sé um leið verið að styrkja máltöku annars máls. Auk þess hafa fræðimenn bent á að ef hópar halda fast í móðurmál sitt og hafi sterka sjálfsmýnd þá sé líklegt að þeim vegni vel á öðru málinu sínu (Birna Arnbjörnsdóttir 2007:68 og 72).

Tvítyngi heyrnarlausra

Skutnabb-Kangas (1994:143-4) telur að einstaklingur sé tvítyngdur þegar hann getur verið virkur á tveim (eða fleiri) tungumálum í eintyngdum og tvítyngdum samfélögum. Einstaklingurinn stenst þær félagslegu kröfur sem hann og samfélagið leggja á hann og það jafn vel og þeir sem hafa málin sem móðurmál. Auk þess skilgreini einstaklingurinn sig sem hluta málsamfélaganna. Skutnabb-Kangas telur að til þess að þessi atriði náist þá verði að stuðla að fullkomnu tvítyngi. Til stuðnings þessu tekur hún dæmi um heyrnarlausra. Þeir verða að vera fullkomlega tvítyngdir til þess að ná árangri í námi.

Óhætt er að segja að heyrnarlausir séu einn af þeim hópum sem verður að læra annað mál en sitt eigið móðurmál til þess að komast áfram í lífinu og til þess að geta gert og lært það sem þá langar. Ef gengið er út frá því að táknmál sé fyrsta mál heyrnarlausra er auðvelt að sjá að þörf er á öðru mali, til að mynda er ekki til ritmál fyrir táknmál. Þannig verða heyrnarlausir að læra annað mál til að geta lesið og skrifað sem er nauðsyn menntunar og í dag er menntun talin nauðsynleg (Svandís Svavarsdóttir 2005). Heyrnarlaus börn ekki nýtt sér það að lesa bækur á táknmáli eða skrifað á táknmáli þau verða því að læra vel annað mál, til þess að geta öðlast frekari þekkingu og menntun.

Rannsóknir hafa sýnt að heyrnarlaus börn ná best valdi á því að lesa og skrifa á þjóðtungunni hafi þau lært að lesa á forsendum táknmálsins. Þá er allt útskýrt fyrir þeim á táknmáli og þjóðtungan og táknmálið lært jöfnum höndum með samanburði, umræðum, greiningu og skapandi starfi. Til að heyrnarlaust barn geti öðlast fullgilda menntun þarf það að hafa aðgang að bókum og öðru efni og leiðin til læsis liggur í gegnum táknmálið (Svandís Svavarsdóttir 2001).

Áður fyrr var talið að best væri að kenna heyrnarlausum bara íslensku vegna þess að talið var að tvítyngi væri ekki af hinu góða. Kennrarar í heyrnleysingjaskólanum kunnu ekki táknmál og börnin kunnu ekki íslensku. Það að fá ekki kennslu í táknmáli hefur mikil áhrif á getu nemenda til þess að ná því sem fram fer. Það er ekki nóg með að börnin séu að reyna að læra, heldur eru þau að læra á mál sem þau skilja ekki. Þetta kemur glöggjt í ljós þegar lesin er grein sem birtist í Morgunblaðinu (5. mars 2007) eftir Önnu Jónu Lárusdóttur um reynslu hennar af því að vera heyrnarlaus og hafa ekki fengið menntun við hæfi. Anna Jóna sem í dag er á sextugs aldrí, byrjaði í Heyrnleysingjaskólanum fjögurra ára eins og flestir á hennar aldrí. Til að byrja með var hún látin lita myndir í skólanum og hún sá að kennarinn var að tala, en hann talaði ekki táknmál svo hún skildi ekkert af því sem hann sagði. Hún lærði að lesa og skrifa en skilningurinn á því sem hún var að lesa var lítill, vegna þess að hún skildi ekki hvað orðin þýddu. Þegar reynt var að útskýra hvað íslensku

orðin þýddu, á íslensku gekk það upp og ofan. Ef hún skyldi ekki útskýringarnar var því orði bara sleppt og næsta tekið fyrir. Anna Jóna talar um að sömu verkefnin hafi verið sett fyrir ár eftir ár og þau hafi verið létt og léleg. Þá segir hún að kennarinn hafi verið lélegur og ekkert kunnað í táknmáli og þar af leiðandi ekki geta útskýrt námsefnið fyrir þeim. Kennarinn átti það til að sofna í tínum og þá voru það börnin sem vöktu hann. Þegar Anna Jóna útskrifaðist fékk hún enga einkunn og ekkert prófskírteini sem gerir það að verkum að hún á mjög erfitt með að sækja framhaldsnám, en til þess þarf prófskírteini (Anna Jóna Lárusdóttir 5. mars 2007).

Saga Önnu Jónu er lík sögu margra heyrnarlausra sem fóru í gegnum Heyrnleysingjaskólann. Þeir voru teknir frá foreldrum sínum fjögurra ára og settir í skólann. Í skólanum lærðu þeir lítið og þegar þeir komu út úr honum fengu þeir helst vinnu sem verkamenn. Það var ekki möguleiki á að fara í frekara nám vegna þess að þeir höfðu ekki prófskírteini úr grunnskóla. Í dag stendur þessi hópur mjög illa vegna þess að stöðugt er aukin áhersla á menntun. Þegar settar eru reglur um að kennrar og fleiri stéttir verði að hafa menntun þá er verið að útiloka þennan hóp. Það er ekki auðvelt fyrir heyrnarlausa manneskjum sem fékk lélega kennslu í grunnskóla að ákveða á miðum aldri að drífa sig í framhaldsskóla og þaðan í háskóla til þess að ná sér í starfsréttindi (Anna Jóna Lárusdóttir 2007). Við þessar aðstæður held ég að heyrnarlausir finni mikið fyrir skerðingu sinni og það er vert að velta því fyrir sér hvort samfélagið hafi gert það að verkum að þessi hópur er í dag verr staddur en hann hefði þurft að vera. Því í dag er það fötlun á Íslandi að eiga við lestrarörðugleika að stríða, þó það sé það ekki í löndum þar sem fáir eru læsir. Það er líklegt að léleg kennsla í táknmáli og íslensku hafi gert það að verkum að stór hópur heyrnarlausra upplifi sig heftari en þörf er á í nútímasamfélagi þar sem allt byggist á menntun (Hörður Þorgilsson og Jakob Smári 1993:148).

Staða þessa hóps heyrnarlausra er svona í dag vegna þess að á þeim tíma sem þessi hópur var í grunnskóla var raddmálsstefna (óralstefna) í gangi og talið að hún væri sú eina rétta. En óralstefnan gekk út á það að heyrnarlausir ættu bara að tala þjóðtunguna, táknmál væri ekki af hinu góða. Í dag er kennt á táknmáli og börnin læra mikið meira en þegar óralstefnan var við líði. Því ættum við að geta gert ráð fyrir að þessi staða komi ekki upp aftur,. Raddir heyrast hins vegar innan táknmáls samfélagsins sem telja að í dag sé til stefna sem kölluð er nýraddmálsstefna. En samkvæmt henni eiga böm að fara í kuðungsígræðslu og eftir það er áhersla lögð á að kenna þeim raddmál en táknmálskennslan látin sitja á hakanum. Sums staðar er táknmálinu alveg ýtt út vegna þess að það er talið hafa slæm áhrif á börnin. Sömu raddir segja jafnframt að þessi nýraddmálsstefna sé mislangt á veg komin milli landa en hún geti ekki verið heyrnarlausum til frama þar sem fyrsta mál heyrnarlausra sé og verði táknmál.

Hér hefur verið rætt um tvítyngi og það að misjafnt er hverjar ástæður tvítyngis eru. Það er niðurstaða mín eftir þessa umræðu að heyrnarlausir verða að vera tvítyngdir til þess að hafa möguleika á að afla sér menntunar. Það er hins vegar ekki sama hvernig annað málið er kennt, best er að kenna það í gegnum fyrsta málið. Ég ætla hér á eftir að skoða hverjar eru áherslunar í skólakerfinu.

Áherslur í skólakerfinu

Hér að framan hefur verið rætt um hvernig best sé fyrir heyrnarlaus börn að læra annað tungumál sitt, hér á landi íslensku. Fræðimenn eru margir hverjir sammála um að kenna eigi börnum annað málið í gegnum það fyrsta. Í dag eru börn hér á landi stóran hluta dagsins í skólum því tel ég rétt að líta á hverjar áherslunar eru á táknmál í mismunandi stigum skólakerfisins.

Í leikskólunum er lögð áhersla á að efla íslensku barna, þetta skal gert með því að lesa fyrir þau, leyfa þeim að hlusta á íslensku og hvetja þau til þess að tjá sig. Það er hins vegar ekki talað um að efla þurfi táknmál þeirra barna sem tala táknmál (Aðalnámskrá leikskóla 1999:20-22).

Í aðalnámskrá grunnskólanna er fjallað um táknmál. Þar er fjallað um hvernig kenna á börnum íslenskt táknmál og hver lokamarkmiðin eigi að vera. Þar er eftirfarandi tekið fram:

„Mikilvægt er að grunnskólanám í íslensku og íslensku táknmáli sé heildstætt, unnið sé með táknmál, talað mál, ritun, málfræði, bókmenntir og lestur samhliða og hver þáttur láttinn styðja annan“ (Aðalnámskrá grunnskóla. Íslenska 2007:54).

Þar er talið upp hvað það er sem nemandi á að geta gert eftir að hafa lokið námi í grunnskóla. Meðal þess er að þekkja helstu frásagnarform, geta lesið almenna texta af öryggi og með góðum lesskilningi. Nemendur eiga að geta greint aðalatriði og aukaatriði í texta á báðum málum, gera sér grein fyrir ólíkum uppruna orða og tákna og mismunandi notkun þeirra miðað við aðstæður og hafa vald á ýmsum stílbrigðum málanna. Auk þess eiga nemendur að geta byggt upp texta á skýran og skipulegan hátt bæði á íslensku táknmáli og íslensku og hafa vald á myndmáli, flóknum próformasagnliðum og fjölbreyttum orðaforða og átta sig á mismunandi stílgildi tákna, tákna samsetninga, orða og setninga (Aðalnámskrá grunnskóla. Íslenska 2007:54-56).

Það sem hér hefur verið talið upp er hluti af því sem talið er að nemandi eigi að kunna þegar 10. bekk er lokið. Þessi markmið eru ekki svo frábrugðin því sem heyrandi nemandi á að geta á íslensku eftir að 10. bekk líkur. Nemendur eiga samkvæmt þessu að geta tjáð sig með góðu móti á móðurmálum sínum, hvort

sem það er íslenska eða íslenskt táknmál, við mismunandi aðstæður. Þá eiga þeir að geta skrifað þann texta sem við á hverju sinni og skilað honum frá sér villulitum. Auk þess er lögð áhersla á að nemendur njóti þess að tala móðurmál sitt og séu meðvitaðir og stoltir af máli sínu (Aðalnámskrá grunnskóla. Íslenska 2007:54-56,17-19).

Í framhaldsskólum er nemendum ætlað að efla enn frekar móðurmál sitt og getu til þess að tjá sig á því máli. Heyrnarlausir nemendur eiga auk þess að geta tjáð sig á íslensku, geta lesið hana og haft góðan lesskilning. Þessar kröfur eru metnaðarfullar og ef farið er eftir þeim þá ættu nemendur að koma út úr framhaldsskóla færir í táknmáli og íslensku (Aðalmámskrá framhaldsskóla. Íslenska 1999:81-85).

Af þessu er hægt að draga þá ályktun að skólamir leggi áherslu á að nemendur kunni móðurmál sitt vel. Þeir eigi að geta gert sig vel skiljanlega á málinu, skilia fjölbreytileika þess og geta notað það eins og hefðir kveða á um hverju sinni. Hins vegar er rétt að nefna það að ekki er alltaf boðið upp á kennslu í táknmáli fyrir heyrnarlausa. Það eru ekki nema fáir skólar sem hafa boðið upp á þá þjónustu í gegnum tilðina og hún er ekki alltaf í boði hjá þeim. Sem er langt frá því að vera sambærilegt við það sem boðið er upp á íslensku kennslunni, það er þó erfitt að halda uppi framboði á kennslu þegar hópur heyrnarlausra er eins líttill hann er í dag. Allir framhaldsskólar bjóða upp á íslenskukennslu og sumir leggja mikla áherslu á að nemendum komi út úr skólanum mjög færir í íslensku.

Ef gert er ráð fyrir því að farið sé eftir aðalnámskránum og táknmál sé í boði í framhaldsskólum ættu nemendur sem klárað hafa grunnskóla og framhaldsskóla að standa það vel í táknmáli og vera það færir í íslensku að þeir geti hafið nám í háskóla eða farið út á vinnumarkaðinn. Þeir þurfa sem sagt að vera tvítyngdir til þess að komast óheftir þangað sem þá langar. Án efa eru nemendur misjafnlega staddir og sumir þurfa eflaust ekki aðstoð en hún er þó í boði í einhverjum háskólum.

En hvernig er staðan í skólakerfinu hér á landi? Í dag er einn skóli með deild fyrir heyrnarlausa hér á landi og það er Hlíðaskóli. Í þeiri deild er gert ráð fyrir nemendum sem tala og nota táknmál. Hlíðaskóli á að vera skóli þar sem táknmál og íslenska eru jafn háttsett mál. Gert er ráð fyrir að í þessari deild Hlíðaskóla sé sérþekking á sérhæfðri kennslu heyrnarlausra og heyrnarskertra. Skólinn á að stuðla að blöndun heyrnarlausra og heyrnarskertra og með því auka víðsýni og rjúfa félagslega einangrun heyrnarskertra barna. Deildin á að stuðla að tvítyngi og því eiga nemendur að vera færir í bæði íslensku og táknmáli þegar grunnskóla líkur. Námið er einstaklingsmiðað og ber að laga það að þörfum hvers og eins (Hlíðaskóli táknmálssvið). Þessi markmið eru mjög góð en það er að heyra á samræðum mínum við þá sem til þekkja að alltaf megi gera betur.

Áður en skólamir tveir voru sameinaðir voru uppi raddir innan hóps heyrnarlausra um að táknmálið og menning heyrnarlausra yrðu undir við sameininguna (Valgerður Stefánsdóttir 2005:119). Heyrnarlausu börnin í Hlíðaskóla eru það fá að táknmál er án efa minni hluta mál í skólanum, en hvort það hefur orðið undir í skólanum veit ég ekki til að hafi verið rannsakað nýlega. Hjá Valgerði Stefánsdóttur (2005:106) kemur fram að í Heyrnleysingjaskólanum hafi verið mikið um þetta blendingsmál. Valgerður (2005:77) talar um að blendingsmál sé blanda af íslensku og táknmáli. Þetta er mál sem heyrnarlausum og heyrnarskertum líkar ekki vel við. Þeir eiga erfitt með að ná því sem verið er að tala um, það er svo mikið um að vera og ruglað er saman bæði íslensku og táknmáli. Við þessar aðstæður er líklegt að táknmálið komi út sem veikara málíð, þar sem þeir sem tala blendingsmálið eru í flestum tilvikum heyrandi og ekki er verið að virða að táknmálið og íslenskan eru tvö ólík tungumál. Þetta blendinga mál er kerfi sem notað er til kennslu en er ekki mál sem heyrnarlausir vilja nota. Undir það taka Hoiting og Slobin (2002), því eins og áður var rætt telja þau að það sem heyrnarlaus börn þurfi sé lifandi táknmál en ekki tilbúið kerfi. Ég verð að telja líklegt að blendingsmálið sé í notkun í Hlíðaskóla þó ekki sé nema vegna þess hve sterkt íslenskt umhverfi er í Hlíðaskóla. Hins vegar er það eitt af því sem mætti rannsaka, eins og svo margt sem við kemur sameiningu skólanna, til þess að sjá hverjir eru helstu kostir og gallar sameiningarinnar.

Hins vegar er margt sem er vel gert og þess má geta að viðmælendur mínr voru flestir sammála um að námsefnið í dag sé mikið betra og fjölbreyttara en áður var.

Hér hefur verið rætt um hver staðan er í skólam landsins þegar kemur að því að kenna táknmál og það umhverfi sem í boði er út frá táknmáli. Hér á eftir ætla ég að fjalla um hver staða táknmálsins er almennt hér á landi.

Staða táknmáls í samféluginu

Eins og talað hefur verið um skiptir málí að virða og meta fyrsta mál fólks. Í dag er táknmál ekki viðurkennt sem móðurmál heyrnarlausra og því er erfitt fyrir heyrnarlausa að fara fram á það sem þá dreymir um óheft. Heyrnarlausir eiga rétt á að fá túlk þegar farið er til læknis, í skóla og við fleiri tækifæri (Samskiptamiðstöð heyrnarlausra og heyrnarskertra). Það er hins vegar ekki öruggt að alltaf sé til fjármagn til túlkunar og þá bitnar það á þeim sem ætla sér að nýta þjónustu túlkanna. Það að táknmál sé ekki viðurkennt sem fyrsta mál heyrnarlausra á sinn þátt í þessari stöðu

(Valgerður Stefánsdóttir 2007). Það er hins vegar verið að vinna í málefnum táknmálsins á Alþingi Íslands, þar er verið að fjalla um hvort hægt sé að setja í lög að táknmál sé móðurmál heyrnarlausra. Það er ansi margt sem þarf að athuga þegar ákveða á að lögleiða táknmál. Meðal þess er hvaða áhrif það hefur að lögleiða málid.

Ef táknmál verður viðurkennt sem móðurmál heyrnarlausra er það viðurkenning á máli og menningu heyrnarlausra. Það ætti að auka almenna þekkingu á táknmáli, þar sem málið yrði sýnilegra. Heyrnarlausir hefðu lagalegan rétt til þess að tala táknmál hvar sem er vegna þess að mismunun væri ólögleg. Þá væri búið að tryggja fjármagn til að styðja og hlúa að táknmálinu, sem gerði það meðal annars að verkum að hægt væri að rannsaka það frekar. Heyrnarlausir og fjölskyldur þeirra hefðu rétt til þess að læra táknmál þeim að kostnaðarlausu og þeim heyrnarlausa tryggður réttur til túlks hvort sem er í vinnu, námi eða frítíma. Auk þess yrði stofnunum gert skylt að útvega túlka, sem er í dag oft í verkahring heyrnarlausra (Alþingi. Frumvarp til laga. Um íslenska táknmálið sem fyrsta mál heyrnarlausra, heyrnarskertra og daufblindra. 03.10.2007).

Ef frumvarpið verður samþykkt er það án efa mikil viðurkenning á heyrnarlausum og þeirra lífi. Það að viðurkenna málið mun reyndar koma til með að kosta sitt og það er eflaust það sem frumvarpið strandar á. Hins vegar er spurning hvort það sé næg ástæða. Tove Skutnabb-Kangas (1994:151) telur að viðurkenning á táknmáli snúist um viðurkenningu á málmannréttindum. Hún telur að allir hafi rétt á því að læra og tala sitt móðurmál. Það að viðurkenna málið eykur líkumar á að málnotendur hafi sjálfstaust til þess að standa fyrir máli sínu og taka um það ákvarðanir (Skutnbb-Kangas 1994).

Hér að framan hefur verið rætt um hvernig staða táknmáls er í samfélaginu og hvernig staðan gæti batnað ef til þess kemur að táknmál verði samþykkt sem móðurmál og þar með fyrsta mál heyrnarlausra. Hér á eftir langar mig til þess að koma með dæmi um það hvernig börn standa sem ekki hafa eiginlegt móðurmál.

Án móðurmáls

Hér að framan hafa verið færð rök fyrir mikilvægi móðurmáls þegar um tvítyngi er að ræða og þá helst í tilviki heyrnarlausra. Ég ætla á eftir þessari umræðu hér að framan til að taka tvö öfgafull dæmi um það hve erfitt er fyrir börn að hafa ekki eitt eða fleiri sterkt móðurmál. Þessi börn eru sem sagt án móðurmáls. Dæmin sem

ég ætla að taka eru ólík. Fyrra dæmið er um hóp barna sem fædd eru blind og heyrnarlaus, eða það sem kallað er daufblind. Síðara dæmið eru um heyrnarlaust barn sem er af erlendu bergi brotið en býr á Íslandi.

Ég ætla að líta aðeins betur á hvernig sá hópur stendur sem er fæddur daufblindur eða verður það snemma á ævinni út frá máli og samskiptum. Þessi hópur er ekki tvítyngdur en gefur góða sýn á hvernig þeir standa sem ekki hafa sterkt móðurmál. Ýmislegt veldur daufblindu snemma á ævinni og oft er einhver önnur fötlun sem fylgir. Þessi börn þurfa umfram allt að læra og þróa samskiptafærni sína. Hvort sem það er sérhæft táknmál eins og snertíaknmál eða það að læra að nota og treysta þeim sem aðstoðar þau við athafnir daglegs lífs. Þetta tekur yfirleitt langan tíma og það að læra að lesa er til að mynda ekki eitthvað sem hægt er að ganga út frá að öll þessi börn geti lært. Það er langt og erfitt ferli sem ekki öllum tekst að ljúka (Aitken 2000:20).

Það er nauðsynlegt fyrir daufblind börn að talað sé við þau á eins eðlilegan hátt og hægt er og komið sé fram við þau eins og önnur börn. Til að mynda verður að örva þau til þess að þau læri því án örvunar og kennslu eiga þau mjög erfitt með að læra. Hjá daufblindum börnum virðist ekki vera náttúrulegt frumkvæði til þess að læra mál. Þau reyna ekki eins og heyrandi og sjáandi börn að tala meðan þau leika sér. Þau læra því málid ekki í gegnum eigin leik án örvunar. Það er þeim heldur ekki eðlilegt að tengja nútíð, fortíð og framtíð við atburði. Hjá heyrandi og sjáandi börnum er þetta eðlilegur hluti málþroskans og því að læra eigið móðurmál (Aitken 2000:37). Þetta er algerlega á skjön við það sem haldið er fram um að börn hafi meðfædda hæfileika til þess að læra tungumál (Fromkin 2003:347).

Hvort þetta er vegna þess að þau fá ekki örvun í gegnum sjón eða heyrn veit ég ekki. Mál sem miðað er að börnum er oft mjög einfalt og ég held að mál sem talað er við daufblint barn sé jafnvél enn einfaldara en þegar talað er við heilbrigtr barn eða barn sem talar táknmál. Ef tekið er mið af því að börn þurfi að sjá eða heyra mál talað, án þess að verið sé að tala við þau, þá er líklegt að ekki sé nóg örvun að bara sé talað við daufblind börn.

Hins vegar má kenna daufblindum börnum að læra að tjá sig en það getur verið seinlegt og erfitt ferli. Talið er að eftir því sem þau fái meiri upplýsingar og örvun, þeim mun meira geti þau lært (Aitken 2000:20-21).

Í síðara dæminu er um að ræða heyrnarlaust barn af erlendu bergi brotið sem býr hér á landi og í raun án móðurmáls. Þetta barn býr á stað sem er of langt frá Reykjavík til þess að barnið geti komið í Hlíðaskóla á hverjum degi. Barnið er af

erlendu bergi brotið og því hafa foreldrar þess ekki íslensku sem móðurmál. Barnið er heyrnarlaust en hefur ekki lært táknmál þess lands sem foreldrar þess koma frá. Það hefur ekki sama móðurmál og foreldrar þess vegna heyrnarleysisins og það kann ekki íslensku eða íslenskt táknmál. Þetta barn sem er nú að klára annan bekk í grunnskóla er sem sagt án eiginlegs móðurmáls. Þetta gerir barninu mjög erfitt fyrir. Barnið er að læra íslenskt táknmál en vegna þess að það hefur ekki annað sterkt mál til þess að byggja á verður að kenna barninu í gegnum leik. Það er ljóst að ef allt á að lærast í gegnum leik í skólanum tekur það tíma og mikið lengri tíma en ef hægt væri að gefa fyrirmæli á auðveldan hátt með táknmáli. Þetta barn stendur ekki nærrí eins vel og jafnaldrar þess þegar kemur að því að læra.

Barnið er í öðrum bekk og ætti að geta lært íslenskt táknmál. Þó talar Saville-Troike um að um 5-6 ára aldur séu flest börn búin að ná málfræði og hljóðkerfisfræði í móðurmáli sínu en það er ekki staðan með þetta barn, en það er nú þegar 7-8 ára. Í réttum aðstæðum ætti barnið að geta náð tökum á táknmálinu. En þar sem barnið býr hefur enginn táknmál sem móðurmál og því verður það af þeiri reynslu að horfa á og læra táknmál af fullorðnum sem eru að tala saman. Eina táknmálið sem það fær er frá þeim sem eru að kenna barninu táknmál og það er ekki á hverjum degi sem það er gert. Þess utan er talað við barnið á einhverju sem er samblund af raddmálunum og táknum sem er ekki góð blanda samkvæmt Hoiting og Slobin (2002: 268-277) en það sama kemur fram hjá Valgerði Stefánsdóttur (2005:77). Það er einnig ljóst samkvæmt rannsóknum Mayberry að þetta barn er orðið það gamalt að það kemur ekki til með að ná fullkomnu taki á einu móðurmáli. Það þýðir að þó barnið tali íslenskt táknmál héðan í frá þá má gera ráð fyrir að það eigi eftir að gera málfræðivillur á öllum sviðum málfræðinnar. Það á eftir að hafa áhrif á hæfileika barnsins til að læra og skilja sögur og greina málfræði táknmálsins. Hins vegar er talið að það að læra seint móðurmálið hafi ekki eins mikil áhrif á annað mál og fyrsta mál (Maybeery 1998:349-358). Niðurstaðan er því að barnið á að geta lært eitthvað í nokkrum málum en það kemur að öllum líkindum ekki til með að hafa eitt fullkomið móðurmál. Hins vegar eru skiptar skoðanir á því hvort börn verði að læra tungumál fyrir ákveðin aldur, t.d. telur François Grosjean (2001:192) eins og áður kom fram, það gamla þjóðsögu.

Dæmi þessa barns er enn erfiðara en þess hóps sem gekk í Heyrnleysingjaskólann þegar raddmálsstefnan var við liði og sagt var frá í dæmi Önnu Jónu Lárusdóttur (2007). Þó þeim hafi ekki verið kennt á táknmáli þá bjuggu þau á heimavist skólans og þar voru allir nemendumir heyrnarlausir eða heyrnarskertir. Nemendumir töluðu saman á táknmáli og höfðu því aðgang að táknmálsumhverfi eftir að kennslu lauk. Þetta barn hefur það ekki. Auk þess kunna kennarar ekki móðurmál foreldra barnsins, þó reyndar einhver starfsmaður skólans

kunni það. Ég held að það alvarlegasta við þetta mál sé að það er enginn sterkur grunnur til þess að byggja á. Það að barnið kunni eithvað í mörgum málum hjálpar að mínu mati ekki mikið, vegna þess að er eins og að byrja á mörgum verkum en ljúka ekki neinu þeirra.

Niðurstöður

Það að barn hafi ekki eitt sterkt móðurmál er mörgum framandi en því miður er sú staða uppi hjá einhverjum börnum. Það að hafa eitt sterkt mál til þess að byggja á léttir börnum og fullorðnum verulega lífið þegar kemur að því að læra annað mál eða erlent mál, svo ekki sé talað um samskipti. Þetta sanna dæmin í ritgerðinni. Hvort aldurstakmörk eru á tungumálanámi er umdeilt. Ég tel að börn geti lært sitt annað mál þó þau séu orðin stálpuð og það svo vel að þau tali eins og innfæddir. Ég tel hins vegar að það sama eigi ekki við um fyrsta mál eða móðurmál. Ég tel að börn sem ekki læra að tala þegar þau eru ung, hvort sem það er raddmál eða táknmál, eigi í miklu meiri erfiðleikum en þau sem broska mál sitt eðlilega. Þetta hef ég sýnt fram á með dæmum, bæði dæmi Geniear og niðurstöður úr rannsóknnum R. Mayberry (1998) styðja þessa niðurstöðu. Sem betur fer er ekki mikið af dæmum þar sem börn fá ekki að læra tungumál en ég held að það megi skoða betur þau dæmi sem upp koma til þess að koma í veg fyrir að einstaklingar standi uppi án sterks móðurmáls. Það að hafa sterkan grunn í móðurmálinu hjálpar börnum sem læra sitt annað mál síðar á ævinni en í þeirri stöðu eru jú heyrnarlausir þegar þeir læra íslensku.

Ég tel að þegar öllu er á botninn hvolft þá verðum við að virða og efla það móðurmál sem hvert barn hefur, hvort sem það er raddmál eða táknmál. Því í gegnum móðurmálið er hægt að kenna börnum svo margt og það að virða mál þeirra eykur sjálfstraust þeirra og virðingu. Ef við gerum þetta ætti okkur að ganga betur að kenna börnunum íslensku án þess að gera lítið úr þeim sterka grunni sem móðurmál þeirra er.

Að lokum vil ég taka það fram að í þessari ritgerð hef ég ekkert rætt um heyrnarskerta og það er vísvitandi því ég held að það sé efni í aðra eins ritgerð. Ég held að með aukinni tíðni kuðungsígræðslna og nýraddmálsstefnunni sé aukinhætta á að táknmálið lendi undir í kennslu þeirra. Við þær aðstæður er spurning hvort þau lenda í því að vera ekki fullfær í íslensku en hafi heldur ekki full tök á táknmálinu og standi þá uppi án sterks móðurmáls. Mig langar til þess að nefna þetta í lokin vegna þess að ég held að það verði að hugsa vel út í þetta svo ekki verði farið að skera niður táknmálskennslu þeirra barna sem hafa farið í kuðungsígræðslu.

Heimildaskrá

Aðalnámskrá framhaldsskóla. Íslenska 1999. Menntamálaráðuneytið. Vefslóð:

<http://bella.mrn.stjr.is/utgafur/AFislenska.pdf>. Sótt 02.04.2008.

Aðalnámskrá grunnskóla. Íslenska 2007. Menntamálaráðuneytið. Vefslóð:

<http://www.menntamalaraduneyti.is/utgefild-efni/namskrar>. Sótt 14.03.2008

Aðalnámskrá leikskóla 1999. Menntamálaráðuneytið. Vefslóð:

<http://bella.stjr.is/utgafur/ALalmennurhluti.pdf>. Sótt 12.03.2008.

Aldís Guðmundsdóttir. 1997. *Sálfræði vöxtur og þroski*. Mál og menning, Reykjavík.

Alþingi. *Frumvarp til laga. Um íslenska táknmálið sem fyrsta mál heyrnarlausra, heyrnarskertra og daufblindra*. Útbýtingardagur 03.10.2007. Vefslóð:
<http://www.althingi.is/altext/135/s/0012.html>. Sótt 04.04.2008.

Anna Jóna Lárusdóttir. 2007. „Reynslusaga heyrnarlausrar konu.“ *Morgunblaðið*, 5. mars.

Atken, Stuart og fleiri. 2000. *Teaching children who are Deafblind, contact communication and learning*. David Fulton Publishers, London.

Birna Arnþjörnsdóttir. 2007. Samfélag málnotenda: Íslendingar, innflytjendur og íslenskan. *Ritið:1/2007* 7, 1:63-82.

Fromkin, Viktoria, Robert Rodman og Nina Hyams. 2003. *An Introduction to Language, Seventh Edition*. Heinle, a part of Thomson corporation, United States.

Freeman, Roger D., Clifton F. Carbin og Robert J. Boese. 1988. *Hvað er heyrnarleysi? Handbók fyrir foreldra og aðra uppalendur*. Þýðendur: Ólafur Halldórsson og Þuríður J. Kristjánsdóttir. Foreldra og styrktarfélag heyrnardaufra, Reykjavík.

Grosjean, François. 2001. *Life with Two Languages. An Introduction to Bilingualism.* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England.

Hlíðaskóli táknmálssvið. *Almennar upplýsingar.* Vefslóð:
<http://www.hlidaskoli.is/Taknmalssvid/AlmennarUpplysingar/>. Sótt 10.04.2008.

Hoiting, Nini og Dan I. Slobin. 2002. *Progress in sign language research. In honor of Siegmund Prillwitz / Fortschritte in der Gebärdensprachforschung. Festschrift für Siegmund Prillwitz.* „What a deaf Child Needs to See: Advantages of Natural Sign Language over a Sign System.“ Bls. 268-277. Hamburg, Signum. Sótt 08.01.2008 af vefslóðinni:
<http://ihd.berkeley.edu/advantagesofanaturalsignlanguageoverasignsystem.pdf>.

Hörður Porgilsson og Jakob Smári ritstj. 1993. *Íslenska sálfræði bókin.* Mál og menning, Reykjavík.

Íslensk orðabók. 2002. Móðurmál. Ritstj. Mörður Árnason. Edda útgáfa hf., Reykjavík. Vefslóð: <http://snara.is/vefbaekur/>. Sótt: 17. mars 2008.

Lane, Harlan, Robert Hoffmeister og Ben Bahan. 1996. *A Journey into the Deaf-World.* Dawn Sign Press, San Diego, California.

Mayberry, R. (1998). The critical period for language acquisition and the deaf child's language comprehension: A psycholinguistic approach. [.pdf] *Bulletin d'Audiophonologie: Annales Scientifiques de L'Université de Franche-Comté*, 15, 349-358. Vefslóð:
<http://idiom.ucsd.edu/~rmayberry/pubs/ACFOSmayberry.pdf>. Sótt 22.04.2008.

Móðurmál – Félag um móðurmálskennslu tvítyngdra barna. Vefslóð:
www.modurmal.com. Sótt 20.05.2008.

Samskiptamiðstöð heymarlausra og heyrnarskertra. *Túlkapjónusta.* Vefsíða:
<http://www.shh.is/>. Sótt: 15.04.2008.

Saville-Troike, Muriel. 2006. Introducing Second Language Acquisition. Cambridge University Press, New York.

Sigríður Sigurjónsdóttir. 2001. „Máltaka barna.“ *Alfræði íslenskrar tungu*. Tölvudiskur, ritstj. Þórunn Blöndal og Heimir Pálsson. Námsgagnastofnun, Reykjavík.

Skutnabb-Kangas, Tove. 1994. Linguistic Human Rights. A Prerequisite for Bilingualism. *Bilingualism in Deaf Education*. Ritstj. I. Ahlgren og K. Hyltenstam. Hamburg: SIGNUM- Verlag, bls. 139-160.

Slobin, D.I. (1996). From “thought and language“ to “thinking for speaking“. *Rethinking linguistic relativity*. Ritstj. J. J. Gumperz og S. C. Levinson. Cambridge:Cambrige University Press, bls 70-96. Vefslóð: <http://ihd.berkeley.edu/slobinpapers.htm> þann 01.08.2008.

Svandís Svavarsdóttir. 2001. „Táknmál og táknmálskennsla.“ *Alfræði íslenskrar tungu*. Tölvudiskur. Ritstj. Þórunn Blöndal og Heimir Pálsson. Námsgagnastofnun, Reykjavík.

Valgerður Stefánsdóttir. 2005. *Málsamfélag heyrnarlausra. Um samskipti á milli táknmálstalandi og íslenskutalandi fólks*. M.A. – ritgerð í uppeldis- og menntunarfræði við Há. Óútgefið rit.

Valgerður Stefánsdóttir. 2007. Glósur úr kennslustund í 05.10.10 Menning og saga heyrnarlausra II, 22. nóvember. Háskóli Íslands. Glósur Hafdís María Tryggvadóttir.

Þórdís Gísladóttir. 2004. Hvað er tvítyngi? *Ritið:1/2004* 4,1:143-158.

